

ОТЗИВИ

ИНТЕРЕСЕН АНАЛИЗ НА СЪВРЕМЕННАТА ПОЛИТИЧЕСКА ИКОНОМИЯ

През последните 35 години в света се забелязва засилен интерес към политическата икономия. Има многобройни публикации, а в заглавието на около 20 англоезични списания, една трета от които са създадени през изминалите две десетилетия, стои терминът „политическа икономия“.

През периода от 1949 до 1989 г. в България общата икономическа теория се възприема, изследва и преподава като (марксистка) политическа икономия. От началото на 90-те години на миналия век, с прехода към новата обществено-политическа система, политическата икономия излиза от академичното и публичното пространство и е заменена от икономикса. Десетина години по-късно ситуацията започва да се променя. Проведени са две национални конференции по политическа икономия (през 2007 г. във Варна и през 2013 г. – от УНСС). Сега в страната има няколко десетки публикации в тази област, основно от периода след 2000 г. – доклади от конференциите, статии, студии, глави от монографии. Проф. д-р ик. н. Дянко Минчев от Русенския университет „Ангел Кънчев“ (катедра „Икономика“) предлага първата българска монография, посветена изцяло на съвременната политическа икономия, с акцент върху една от нейните най-значими и най-трудни съставки – методологията.¹

Основни тези в монографията

1. Неокласическият икономикс² е в криза, изразяваща се най-вече в неадекватност (недостоверност) спрямо икономическите реалности, а оттук – в „познавателна стерилност“ и ниска ефективност на практическата му функция (използване на теорията като основа за макроуправленски решения), което проличава по-осезаемо в условията на нестабилност на икономиката (с. 10, 101, 345).

2. Постулатите (аксиомите, предпоставките) върху които е изградена неокласиката, са по-малко или повече нереалистични. Това, дори и при правомерен последващ дедуктивно-логически анализ,³ поставя под съмнение досто-

---

¹ Дянко Минчев (2013). Ренесанс на политическата икономия (хуманистичен и органичен подход за изход от кризата в общата теория на икономиката). Русе: Изд. „Лени-Ан“, 360 с.

² В изданието, както и в други български и чуждестранни публикации, термините „неокласически икономикс“ или само „икономикс“, „неокласическа теория“, „неокласически мейнстрийм“ или само „мейнстрийм“ се употребяват като взаимно заменяеми.

³ Неокласиката е аксиоматично построена теория. Добър пример за аксиоматичност е Евклидовата геометрия - приемат се постулати, от тях със съблюдаване на определени логически правила се установяват връзки и зависимости, формулират се и се доказват теореми, от теоремите се извеждат следствия и т.н. Една теория, изградена по този начин, може да бъде логически без-

верността на теорията. В монографията се имат предвид най-вече неокласическата интерпретация за оскъдността, за рационалния избор, допусканията за пазара и за общото пазарно равновесие (гл. 1, 2 и 3).

3. Дори ако допуснем дедуктивно-логическа правомерност на неокласиката, т.е. че теорията е правилно изведена и е вярна спрямо изходните си предпоставки, съпоставянето ѝ с реалностите навежда на изводи за недостоверност, например съпоставки с реалностите на бедността, опазването на природната среда, икономическото развитие – възход и кризи, в Югоизточна Азия (гл. 11); към това бих добавил и втората (след 1929-1934 г.) „велика депресия“ от 2008 - 2010 г.

4. Първоизточникът на проблемите на неокласиката е в нейния подход:⁴ краен методологически индивидуализъм – homo economicus е егоист, преследва собствения си интерес, няма морални задръжки, постъпва рационално, без да изпитва влиянието на обществената среда и на собствената си човешка природа; икономиката „безтегловно“ съществува и функционира извън обществената и природната среда; проверката на теорията спрямо реалността се заменя от проверка на нейната логическа и най-често – математическа правомерност (с. 12-13, 67, 101, 105-106, 183, 209, 306).

5. Необходим е нов подход в общата икономическа теория. Той трябва да е хуманистичен - в центъра на обществото е човекът; обществото е *човешко* общество; то е средата, в която съществува и функционира икономиката. Съответно човекът трябва да е в центъра и на теорията за икономиката и обществото.

Не е възможен пълноценен анализ на човека и на неговото социално и в частност на икономическото му поведение, който да е ценностно неутрален; по необходимост освен позитивен анализът трябва да е и ценностен (нормативен).

Новият подход е нов модел на мислене - единство на философски светоглед, познавателни методи и ценностна гледна точка. При този модел анализът се извършва с отчитане на триединството природа - общество - човек, като всеки от изброените елементи на триадата, както и всеки техен компонент се взема в неговата тоталност (цялост, вътрешно органично единство). Съществена черта

упречна спрямо аксиомите си и в съгласуваността между отделните си части и конкретни положения. Възниква въпросът: ако теорията е логически вярна и вътрешнонепротиворечива спрямо аксиомите си, означава ли това, че тя е вярна и спрямо реалността, за която се отнася? Геометрията и другите клонове на математиката са достатъчно абстрактни и не се свързват с конкретна реалност. Но физиката, химията, биологията, медицината, а също и социалните науки, в т.ч. и икономическата, се отнасят за съответни реалности и за тях въпросът стои с пълна сила. Какъв би бил отговорът на този въпрос, ако постулатите са спорни? А ако някои от тях са по-малко или повече погрешни?

⁴ Обичайно е разграничението на методология в широк смисъл (подход) и в тесен смисъл. В първия случай се имат предвид общофилософските изходни позиции, начинът, по който се подхожда към изследвания обект; във втория – наборът от познавателни средства, използвани в съответната наука, теория или конкретно изследване - например анализ и синтез, математическо моделиране, статистически и иконометрични методи, анкетни проучвания.

на новия подход е методологическият плурализъм. Обобщено, това е хуманистичен и органичен подход – хуманизъм, тоталност, триединство, методологически плурализъм (с. 105-110, 156-157, 209-210, 304-36).

6. Новият подход ще доведе и до нова обща теория,⁵ която за замени сега доминиращата неокласика. В новата теория ще има черти и от общата теория от класическия ѝ период. Образно казано, наред с всичко друго тя ще бъде и своеобразно интелектуално продължение, аналог на класицизма за *новите икономически реалности*; аналог, постигнат с познавателната сила на нов (спрямо неокласиката) подход, който има общи черти, но и различия с класическия подход (по взаимовръзките „икономическа база – надстройка“, полидетерминизъм вместо мондетерминизъм, по друго разбиране за зависимостта полезност – стойност, за ценообразуването и ценовия механизъм). В новата си версия ще бъде подходящо общата теория да възстанови класическото си наименование – политическа икономия⁶ (с. 183-185, 209-210, 213-214, 215-217, 269-292).

Тематични линии и структура на изложението

Първата тематична линия в монографията е критика на три от базисните постулата на неокласиката: оскъдността, рационалния избор и пазарното равновесие. И в трите случая – оскъдност, рационалност, елементи на равновесие, не се оспорва наличието им в реалността, а тяхната неокласическа интерпретация (част първа, гл. 1, 2 и 3).

Втората линия – основна според замисъла на изследването, е подходът на икономическата теория (част втора, гл. 4, 5, 6 и 7⁷). Започва се с обсъждане и критика на мондетерминизма като познавателен подход. Мондетерминизъм е обяснението на обществените явления само чрез една причина, пък била тя и „решаваща“, или чрез комбинация от няколко, но с изключване на други (реално) въздействащи причини (с. 106). Оспорва се монистичният методологически индивидуализъм, според който детерминанта на развитието на икономиката и обществото са индивидуалните подбуди и действия (с. 113-114). Холизъмът е противоположност на индивидуализма, но той също може да бъде мондетерминистичен, например моделът „база - надстройка“, където надстройката е детерминирана само или изключително от базата. Отдава се предпочитание на холистичния полидетерминизъм - обществените, в т.ч. икономическите, явления да

⁵ В историко-логическата схема, към която се придържа проф. Минчев, общата теория започва от Кене и Смит. В продължение на един век доминира класицизмът; наименованието на теорията е политическа икономия. В края на XIX – началото на XX век доминиращата теория се сменя, променя се и името ѝ – икономикс. След още един век отново сме пред смяна на теорията, а оттук – и на наименованието ѝ.

⁶ Дори само заради традицията. Физиката например - от Нютон досега, премина през няколко етапа на развитие, но не сменя името си на всеки от тях. Същото е с химията и други природни науки (с. 347-348).

⁷ Гл. 5, 6 и 7 имат и самостоятелно звучене на философско-социологически трактат върху обществото и човека.

се разглеждат в тяхната цялост (холизъм); те като правило са детерминирани не от един, а от много фактори (полидетерминизъм). Сред неотчитаните в теорията „полидетерминатори“ са културата, политиката и цялостната обществена среда с нейните многобройни съставки.

Ключови думи на подхода, развиван в монографията, са: хуманизъм, холизъм (без да се изключва методологическият индивидуализъм), полидетерминизъм, плурализъм, органично единство на различните съставки на подхода.

Третата линия е човекът в икономиката - историко-логически анализ (част трета, гл. 8 и 9).

Четвърта линия е свързана със стойността, полезността и ценностите (част трета, гл. 10).

Петата линия е необходимостта от нова обща икономическа теория, която би могла да се разглежда като продължение в новите условия (нови реалности, нови подходи) на класическата традиция и би могла да се върне към името си политическа икономика.

Дискусия

Едно голямо и интересно произведение, каквото е монографията на проф. Минчев, неизбежно поражда някои въпроси.

1. Подходът, очертан в монографията (гл. 4 - 7) има много съставки: индивидуализъм, холизъм, отчитане на влиянието на културата и преди всичко на ценностите, а също и на цялата обществена среда. Не се приема холистичният мондетерминизъм, както и че във връзката „база – надстройка“ детерминираността винаги и навсякъде е от базата към надстройката. При обяснението на индивидуалното и груповото поведение присъстват индивидуалният и социалният характер и индивидуално и социално безсъзнателното. Може да се изброява още. Всяка от тези съставки има своето обяснение в монографията, но ми се струва, че възникват въпроси по тяхната съвместимост, по съотношенията и баланса помежду им.

2. В т. 5 на гл. 9, като се стъпва на нашумялата през последните десетилетия теория за човешкия капитал, се приема, че в съвременната и бъдещата икономика на знанието работната сила се превръща от стока в капитал и това (ще) има „съществено значение за характера на разпределение на богатството“ (с. 256). Тезата за наемния работник/служител-капиталист не е от вчера. Вярно е, че сега става въпрос не за придобиване на качеството „капиталист“ чрез придобиване на капиталистическа – например акционерна, собственост, а за нещо съвсем друго. Тази теза обаче поне според мен е неубедителна. Това, което днес е включено в понятието „човешки капитал“, съществува още при класиците и в марксизма, където е „човешка работна сила“ и независимо как ще го наричаме и с коя теория ще го интерпретираме, се свежда до професионалните физически, психически и интелектуални способности на човека за трудова дейност, онова, което той знае и може. Дали сега, в условията на

икономика на знанието, по-висококвалифицираният наеман работник/служител е вече и капиталист като притежател на собствената си работна сила/човешки капитал, или само така изглежда, интерпретирано с определена теория и изразено с нейната терминология?

3. Създаването на новата теория, към която ни насочва монографията, и замяната на неокласическия икономикс с нея (приемаме, че това ще се случи) е въпрос на дългосрочна перспектива, може би на десетилетия. Какво да се прави в близък и средносрочен аспект и по-специално в България? Изследванията ще продължат. А университетското образование? Там сега се преподава ортодоксален икономикс. В световен и национален план ситуацията в широката област, обозначавана през последните години като „политическа икономия“, е твърде многолика и неопределена. Ако наред с ортодоксалния икономикс (не мисля, че в близка и средносрочна перспектива е реалистичен вариантът „вместо него“) започне да се преподава и политическа икономия, коя и каква да е тя? Новият институционализъм например предизвиква интерес, някои го наричат „политическа икономия“, но той е в рамките на икономикса. Теорията за колективния/публичния избор се е самоназвала „нова политическа икономия“, но тя също е в полосата на икономикса. В англосаксонския свят, а напоследък и у нас интердисциплинарни изследвания, комбиниращи подходи и знания от икономиката,⁸ политологията, социологията и/или правото, а евентуално и от други области, също са наричани „политическа икономия“. В много случаи обаче това са приложни изследвания, а в частта им, в която са в теорията, те са по-скоро в икономикса, отколкото извън него.

Ренесанс на политическата икономия има. Пред него стоят много въпроси: от идентификацията – кое и какво е политическа икономия, през предмета и обхвата ѝ, до вижданията и дискусиите по основни проблеми на националната и международната икономика. Може би най-важният и най-трудният въпрос е методологията. По него и в България, и по света има малко изследвания. Монографията на проф. Минчев е едно значимо участие в обсъждането и развитието на методологията на съвременната политическа икономия.

Проф. д-р. ик. н. Васил Тодоров

---

⁸ В този контекст се има предвид науката икономика.